A C A D E M I A   R O M A N A
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE
SERIA III   TOMUL XXI   MEM. 6.

MĂRTURII ŞI PRECIZĂRI NOUĂ CU PRIVIRE LA SFÂRŞITUL LUI BARBU CATARGIU (8 IUNIE 1862)

DE

ALEX. LĂPĔDATU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ, BUCUREŞTI 1939

12044

MĂRTURII ŞI PRECIZĂRI NOUĂ CU PRIVIRE LA SFÂRŞITUL LUI BARBU CATARGIU (8 IUNIE 1862)

DE

ALEX. LĂPĔDATU
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

— *Şedinţa dela 16 Decemvrie 1938* —

Intr'o comunicare mai veche, de acum 4—5 ani (*In jurul asasinării lui Barbu Catargiu*, A.A.R., M.S.I., s. III, t. XIV, mem. 7, Bucureşti, 1933), vă expuneam, după actele cuprinse într'un dosar pe care l-am găsit închis în casa de fier a Direcţiunii Generale a Arhivelor Statului din Bucureşti, aşa dar prohibit până atunci cercetărilor, tot ceea ce, după acela acte, s'a mai putut afla pe vremuri şi se mai poate şti astăzi cu privire la sfârşitul tragic al lui Barbu Catargiu (8 Iunie 1862).

Intemeiat numai pe informaţia acestor acte şi prea puţin pe altele străine, după ce relatam, cât mai precis şi exact, împrejurările în cari s'a produs suprimarea violentă a celui dintâiu Preşedinte de Consiliu al României moderne, am căutat să stabilesc şi cauzele, de ordin politic, ce au putut determina odioasa crimă, căci, neîndoios e vorba, la mijloc, de o crimă politică.

Cauzele acestea, după cum mi se înfăţişau atunci, erau:

Concepţiile şi năzuinţele ultra-conservatoare după cari Barbu Catargiu înţelegea şi urmărea să întocmească noua organizare, modernă, a Statului român, cari provocară, la adversarii săi, la ultra-liberali, o mare iritaţie şi înverşunată agitaţie;

Firea autoritară și atitudinea sa intransigentă în actele vieții publice și cu deosebire în desbaterile Adunării legiuitoare;

Oprimarea manifestărilor democratice-naționale și suprimarea chiar a libertăților publice-cetățenești, prin mijloace represive și printr'o lege de presă foarte riguroasă;

In sfârșit, încercarea de a impune, împotriva dorinței și voinței Domnului, proiectul de reformă rurală, alcătuit, în spirit reacționar, de Comisiunea centrală dela Focșani și pe care Cuza-Vodă îl respinsese de două ori — ultima dată într'un răsunător conflict constituțional cu fostul său Președinte de Consiliu din Țara-Românească, același Barbu Catargiu.

Toate aceste cauze le prezentam răzimat numai pe deducțiuni și considerațiuni, logice și firești, scoase din cercetarea și examinarea, atentă și obiectivă, a evenimentelor și situației politice din acea epocă. Ori, domnilor colegi, azi sunt în măsură să le întăresc și precizez prin mărturiile celor mai de seamă personalități ale vremii, în stare să cunoască și să-și dea seamă de cauzele atentatului dela 8 Iunie 1862.

I

Iată aceste mărturii:

In primul loc, scrisoarea Domnitorului însuși, a lui Alexandru Ioan I, trimisă, curând după atentat (la 19 Iunie st. v.), lui C. Negri la Constantinopol. Căci iată ce se zice în această scrisoare:

« Cunoașteți asasinatul laș săvârșit asupra persoanei primului meu ministru, d-l Catargi, în momentul când ieșea dela o ședință furtunoasă a Adunării legislative (în text *elective !*). Printr'un ciudat concurs de împrejurări, ucigașul s'a putut sustrage până acum tuturor cercetărilor. Deși există unele indicii de oarecare însemnătate, totuși, nu este încă posibil a se înfățișa, cu certitudine, caracterul și scopul adevărat al crimei.

« Cu toate acestea, disensiunile noastre politice, acțiunea anormală ce nu încetează a agita câteva capete exaltate, faptul că d-l Catargi trecea, cu drept cuvânt, ca reprezentantul cel mai de seamă al ideilor conservatoare, că rezista, cu pe câtă energie pe atâta perseverență, la uneltirile ultra-liberalilor

noştri şi, în fine, discuţiunea legii rurale, pendinte înaintea Adunării şi al cărei sfârşit probabil nu putea satisface partidul extremist, — toate aceste împrejurări, reunite, legitimează presupunerea că ura şi fanatismul politic au înarmat braţul celui ce a lovit pe d-l Catargi... ».

In al doilea loc, rapoartele oficiale ale celor mai bine informaţi, prin situaţia lor, prin legăturile lor cu lumea politică a ţării şi prin relaţiile lor, foarte intime şi de încredere, cu Domnitorul — rapoartele Consulului francez Tillos către Ministrul de Externe al lui Napoleon al III-lea şi ale Baronului Eder, Consulul austriac, către Ministerul de Afaceri Străine dela Viena.

Cel dintâi, în mod mai general, scrie:

« Catastrofa a fost provocată, după mine, de impopularitatea pe care d-l Catargi şi-a atras-o de cinci luni de când este la putere şi în timpul cărora n'a făcut nimic pentru realizarea uniunii administrative şi politice a celor două ţări; calitatea de şef al partidului rusesc — cum mai era numit partidul conservator — şi al reacţiunii; legea de presă, care este opera sa; declamaţiile vehemente şi vioiciunea caracterului său, pe cari le aducea în desbaterile legii rurale şi chiar în cele mai puţin importante împrejurări; discursul său de astăzi, spre a justifica, înaintea Camerei, interzicerea aniversării revoluţiei dela 11/23 Iunie 1848, au contribuit mult la ajungerea acestei catastrofe ».

Părerea lui Tillos că Barbu Catargiu a devenit impopular prin faptul că n'a făcut mai nimic pentru unirea administrativă deplină a Principatelor o confirmă şi Principele Nicolae Şuţu în memoriile sale (*Mémoires du Prince Nicolas Soutzo*, publiés par Panaïoti Rizos, Vienne, 1899, cap. LXIV), în care spune:

« Le nouveau ministère fut composé des membres le plus influents de ce parti (conservateur). Le chef du cabinet, Barbo Catargi, s'il n'a pu, au milieu des controverses oiseuses et sans cesse renaissantes, donner de l'impulsion au progrès de notre organisation, ni améliorer la situation, a su du moins tenir tête vigoureusement au parti extrême, jusqu'à faire le sacrifice de sa vie, tranchée par la main d'un assassin.

« Après la mort de cet homme influent — auquel on n'attribuait pas cependant de grands talents administratifs — le ministère dont il avait été le chef fut disloqué petit à petit. Celui qui lui succéda fut un rapiécement forcé d'une nuance plus libérale; mais les personnes dont il est composé, sans beaucoup de poids individuel, ne sauraient non plus exercer collectivement, si je ne me trompe, aucune influence sur une assemblé composée d'éléments également hostilles et dont une partie rêve le retour de 1848 et l'autre celui d'un des princes déchus ».

Cel de al doilea, Baronul Eder, înşiră cauzele ce au produs atentatul mult mai specific şi detaliat. După el, acestea ar fi fost:

Faptul că Barbu Catargiu era cel mai strălucit orator al partidului conservator şi personalitatea care ştia şi putea să reunească şi să ţină împreună fracţiunile diferite şi disparate ale majorităţii parlamentare;

Faptul că partidul revoluţionar — cum era numit partidul liberal — pierdu tot mai mult influenţa pe care şi-o câştigase asupra Domnitorului în alegerea dela 24 Ianuarie 1859, până a ajunge, în sesiunea de atunci a Adunării, la o aşa lipsă de importanţă, că conducătorii lui, « mazzinişti » Brătianu şi Rosetti— aşa sunt numiţi — se văzură nevoiţi să-şi depună mandatul, ne mai fiind în stare să se impună compactei majorităţi parlamentare a lui Barbu Catargiu.

Faptul că, la discuţia legii rurale cuvântările lui Kogălniceanu şi tovarăşilor săi rămaseră fără nici un efect asupra partidului conservator, care, refuzând toate propunerile stângei, sili minoritatea să se abţină şi să se retragă dela vot;

Faptul că noua lege a presei — operă a lui Barbu Catargiu — dădu lovitură de moarte ziarelor ce pare că nu aveau altă misiune decât să târască în noroiu pe adversarii politici şi să pună în circulaţie teoriile politice cele mai extreme;

Faptul, în fine, că s'a interzis serbarea aniversării zilei de 11/23 Iunie 1848, care era în acelaşi timp şi ziua încercării de asasinat a lui Vodă-Bibescu, prin fatidica declaraţie a lui Barbu Catargiu că va cădea el mai de grabă, decât să lase ca patria să fie distrusă prin intrigi politice...

II

Tustrele aceste mărturii invocă, cum se poate vedea, între cauzele ce au produs atentatul, şi atitudinea lui Barbu Catargiu faţă de legea rurală, împreunată — pentru adversarii săi — cu teama că ea va fi votată. Ce mă priveşte, am considerat aceasta, dela început, drept cauza de căpetenie a asasinatului, silindu-mă să o dovedesc cu fapte incontestabile, cari se rânduiesc într'o strictă şi convingătoare înlănţuire logică.

Fie-mi deci îngăduit, domnilor colegi, să vă reamintesc, foarte pe scurt, aceste fapte, aşa cum le-am prezentat în expunerea mea de atunci şi cum ele se vor confirma, prin mărturii scoase din izvoarele mai înainte citate, ca perfect întemeiată în concluziunea lor.

Iată-le:

1. Cuza-Vodă refuză să supună deliberării Adunărilor legiuitoare, dela Iaşi şi Bucureşti, proiectul de reformă rurală întocmit de Comisia Centrală, sub cuvânt că o aşa de importantă chestiune trebue rezolvată după contopirea celor două Adunări într'una singură, prin unirea deplină a fostelor Principate Române.

2. Acel ce a voit să înfrângă, cu orice preţ, voinţa Domnului, silindu-l să aducă proiectul în faţa Adunării dela Bucureşti a fost Barbu Catargiu — cel mai ireductibil şi hotărît reprezentant şi, în acelaşi timp, cel mai fervent şi capabil apărător al intereselor marei proprietăţi.

Căci, răzimat pe nemărginitul său ascendent asupra majorităţii conservatoare, când Cuza-Vodă îi încredinţă, la 30 Aprilie 1861, cârma Ţării-Româneşti, el ceru Domnului, în programul său de guvernământ, să nu împiedece Adunarea a lucra legea rurală şi nici — pentru cazul că între timp nu s'ar fi realizat unirea deplină — să o închidă până ce nu va vota această lege.

3. Domnitorul, care ştia că proiectul, odată prezentat Adunării, va fi votat, se opuse categoric. De aci conflictul cu Primul său Ministru, ce duse, după 12 zile numai, la demisia acestuia — demisie, care, redactată în termeni neobişnuit de aspri şi ireverenţioşi, fu privită ca o adevărată

sfidare a Domnului în fața țării și în care, din punctele invocate ca motive ale renunțării la guvernare, acel privitor la legea rurală apare ca cel mai important.

4. Conflictul acesta produse resentimente acute în sufletele celor doi adversari, cari rămaseră mai departe fiecare pe poziția sa. Pe când însă Cuza-Vodă lucra cu toată ardoarea pentru realizarea unirii depline, în speranța că, prin ea se va schimba compoziția Adunării legislative, Barbu Catargiu nu voi a-i da acest răgaz, continuându-și lupta.

El refuză să subscrie decretul de numire al succesorului său la Președinția Consiliului și determină Adunarea legiuitoare să voteze o moțiune prin care declara că orice Minister ar veni fără soluția chestiunii agrare, înainte de sfârșitul sesiunii, nu va putea avea încrederea ei, ceea ce era, neîndoios, o nouă provocare a Domnului.

5. Deși, după unirea deplină dela 24 Ianuarie 1862, Cuza-Vodă încredință formarea noului Guvern al României vajnicului său adversar, lui Barbu Catargiu, acesta rămase tot așa de intransigent pe chestia reformei agrare, prezentând Adunărilor legiuitoare, întrunite acum într'una singură, același proiect al Comisiei Centrale, pe care Domnul îl respinsese în două rânduri.

6. Cu toată temeinicia și strălucita pledoarie a lui Kogălniceanu în favoarea țărănimii române, Barbu Catargiu nu se clinti din hotărîrea sa de a vota legea, hotărîre pe care majoritățile parlamentare, dominate de puterea magică a Președintelui de Consiliu, avea să o traducă în fapt.

Și cum sancționarea și promulgarea legii aveau să fie cerute imediat, conflictul — de astădată mult mai grav și cu consecințe mai serioase — urma să se producă, inevitabil. Domnul o știa bine și prevedea ceea ce avea să se întâmple. El avea însă și voința și energia de a-și înfrunta și de astădată adversarul.

Sfârșitul tragic al lui Barbu Catargiu înlătură însă acest primejdios conflict...

Aceste erau, domnilor colegi, faptele incontestabile, pe care le expuneam, în succesiunea lor cronologică și înlănțuirea

lor logică, spre a vădi că principala cauză a asasinării lui Barbu Catargiu a trebuit să fie atitudinea sa pe chestiunea reformei rurale şi voinţa lui nesdruncinată de a înfrânge rezistenţa Domnului pe această chestiune.

Incheiam chiar expunerea mea cu următoarea confesiune:

« Acesta este cursul evenimentelor şi împrejurărilor istorice în care s'a produs moartea, prin asasinat, a lui Barbu Catargiu şi în care pot fi căutate şi aflate cauzele care au determinat-o. Personal şi strict obiectiv nu văd, până acum cel puţin, o altă legătură cauzală şi o altă explicare logică.

« De aceea, pentru mine, Barbu Catargiu, a fost victima nu numai a convincţiilor lui nestrămutate şi a caracterului său inflexibil, dar şi a rătăcirii în care se găsea cu aproape întreaga clasă socială din care făcea parte, crezând că noul Stat român se poate organiza, consolida şi desvolta pe alte temeiuri, decât acele pe care le impuneau spiritul timpului modern şi necesităţile de vieaţă, în acest spirit, ale poporului român.

« Rătăcirea aceasta a plătit-o, din nenorocire — şi pentru toţi cei ce credeau ca dânsul — cu vieaţa. Căci, evident, cum zicea Kogălniceanu, 2000 de boieri, adecă de mari proprietari, nu fac o naţie şi, cum putem adăoga noi, nici pe aceşti 2000 de boieri nu se putea clădi România, aşa cum s'a clădit ea pe milioanele de săteni eliberaţi de sub clacă şi împroprietăriţi pe brazdele muncite de veacuri, prin actul de autoritate, de dreptate şi de iubire săvârşit de Cuza-Vodă şi de marele său sfetnic Mihail Kogălniceanu, la 1864 ».

III

Că aveam dreptate în concluzia mea stau dovadă mărturii scoase tot din izvoarele mai înainte amintite. In adevăr, ce s'a întâmplat după asasinarea lui Barbu Catargiu? — Ne-o spune, aşa de impresionant, Kogălniceanu, în cuvântarea festivă, rostită în această incintă, cu prilejul jubileului de 25 de ani al Academiei noastre. Şi anume:

« Două zile în urmă, la 11 Iunie, ca o *batjocură* a aniversării zilei în care s'a decretat, la 1848, marile principii politice și sociale reclamate de poporul român, majoritatea Adunării, speriată și indignată de o crimă, fără exemplu încă în analele țărilor române, nu mai ascultă de glasul dreptății și al rațiunii, ci, împinsă de ură și răzbunare către țărani, întru nimic solidari cu un asasinat nici dorit, nici pregătit și nici săvârșit de ei, votă legea *nefastă* a lui Barbu Catargiu...».

Nu simțiți d-voastră, domnilor colegi, în cuvintele acestea rostite, după trecerea a 30 de ani, de unul din cei mai mari patrioți și slujitori ai neamului, de pe pragul mormântului său, aci, sŭb această cupolă, de chibzuită judecată și ponderată expresie, în fața Regelui Carol I, a Reginei Elisaveta și a toată lamura intelectualității românești, într'o disertație istorică, cu autoritatea pe care i-o dădea vârsta și obiectivitatea spiritului său superior, nu simțiți d-v., zic, că fremăta încă ceva din pasiunea, indignarea și revolta de care fusese cuprinsă societatea românească în acele frământate zile?

In adevăr, teama că votarea reformei agrare, în acea stare de excitație a spiritelor, va provoca o mare turburare în toate straturile populației, stăpânea întreaga clasă conducătoare și cu răspundere a țării, în frunte cu Domnul însuși. Mărturie ne este un alt raport al Consulului francez Tillos, din 22 Iunie, în care, relatând o convorbire particulară avută asupra reformei rurale cu Vodă-Cuza, scrie:

« Prin o coincidență întâmplătoare, noua lege rurală urmează a fi votată mâine, 23 Iunie (s. n.), aniversarea revoluției dela 1848, pe care poliția a oprit a fi celebrată ». Ori singur acest fapt — această *batjocură* cum o califica Kogălniceanu — avea să deslănțue furtuna. Domnul însuși, în convorbirea de care pomenim, prevedea desordini în Capitală, desordini pentru a căror reprimare plănuise măsuri neașteptat de violente.

Căci iată ce declara el, textual (citat din raport), Consulului francez: « In caz de turburări serioase, planul meu este fixat: voiu lua însu-mi comanda trupelor, mă voiu sui în dealul Mitropoliei, unde voiu invita Corpul consular să

mă urmeze şi de acolo voiu bombarda oraşul, până ce se va intra în ordine ».

Din fericire, adăoga Cuza-Vodă, poate că lucrurile nu vor ajunge aci. Ceea ce-i de temut, este însă ca nu cumva provocatorii, în neputinţa lor, să recurgă la asasinate laşe. Dar şi faţă de atare eventualitate, Principele îşi luase măsuri în consecinţă. Căci, raportează mai departe Tillos, el îmi spuse (iarăşi citat textual): « Iată testamentul meu. Cum nu se ştie ce poate să urmeze, vi-l încredinţez. Pentru cazul că voiu muri, vă rog să-l daţi Principesei Elena, soţia mea ».

Principele însistă apoi, completează Consulul francez, asupra secretului demersului său pe lângă mine şi, nevoind ca depunerea acestui document, în împrejurările actuale, să fie consemnată printr'un act înscris în registrele cancelariei, îmi ceru o simplă adeverinţă de primire, cu titlu oficial.

Relaţiunea aceasta ne arată cât de gravă era socotită de către Domnitor situaţia şi cât de întemeiată este presupunerea că asasinarea lui Barbu Catargiu e datorită temerii, certitudinii că reforma rurală va fi votată — cum se exprimă Cuza în scrisoarea citată către Negri şi cum, daţi-mi voie să adaug, am dedus eu, acum cinci ani, din cercetarea şi examinarea, atentă şi obiectivă, a evenimentelor şi situaţiei politice de atunci, numai pe deducţiuni şi consideraţiuni logice şi fireşti.

IV

Din norocire însă, nu s'a întâmplat niciuna nici alta din cele ce-şi închipuia Cuza-Vodă — nici turburări cari să trebuiască a fi reprimate prin mijloace extreme, nici asasinate care să ajungă până la sine. Aceasta, pentrucă s'a văzut şi înţeles, instinctiv şi de îndată, că încordarea politică avea să cedeze, neapărat, pe urma dispariţiei lui Barbu Catargiu.

In adevăr, Adunarea legiuitoare, deşi votă reforma rurală şi acordă, într'un moment de panică, Guvernului puteri discreţionare, ne mai fiind ţinută strâns unită în jurul autorităţii şi energiei magicului ei conducător, căzu în depresiune şi descompunere. Ne-o spune Domnul însuşi într'o altă convorbire cu Baronul Eder, convorbire pe care acesta, bine

înțeles, o relatează, cât mai fidel și detaliat, Ministerului său la Viena, în raportul din 4 Iulie (st. n.) 1862:

Și anume. D-l Catargi era singura personalitate căreia i-a reușit să unească diferitele fracțiuni ale partidului conservator și să-l închege, făcând ca acest partid să alcătuiască o majoritate impunătoare în Adunare, la care nu putea ajunge partidul revoluționar (= liberal) nici în alegeri, nici în Adunare. Prin asasinarea d-lui Catargi — continuă Principele — s'a adus însă partidului conservator o lovitură de moarte, dustrugându-l, deoarece el nu mai are niciun conducător căruia toți să i se supună... ».

Cât de adevărată era această constatare a lui Cuza-Vodă o dovedește faptul că niciuna din personalitățile de frunte ale partidului conservator (Lascar Catargiu, Principele Dimitrie Ghica, Apostol Arsachi), cărora el s'a adresat să ia conducerea Guvernului, după moartea lui Barbu Catargiu, n'a voit să primească această misiune, de sigur, dându-și seama de greutatea de a ține, ca și dânsul, majoritățile strâns unite în jurul Guvernului și de a face față noii și grelei situații politice create prin această moarte — sursa unei crize politice pe care Domnitorul o rezolvă însă cu multă înțelepciune și deosebit tact.

Căci, tot din raportul în care Baronul Eder relatează conversația amintită cu Cuza-Vodă, se vede de ce remarcabilă intuiție și prevedere politică era el condus:

« Prin asasinarea d-lui Catargi, zicea Domnul, Consiliul și-a pierdut pe Președintele său. Ministrul de Justiție a demisionat câteva zile mai înainte. Trebue deci ca Guvernul să fie sau completat sau reconstituit. Pentru aceasta s'a adresat majorității partidului conservator. Dar, cum am spus deja, niciuna din personalitățile de frunte ale acestui partid nu a voit să primească misiunea aceasta.

« Partidul conservator, adică majoritatea Adunării — continuă Domnitorul — a luat două hotărîri de mare importanță: una referitoare la reforma rurală, cealaltă la acordarea de puteri discreționare, dictatoriale, Guvernului. Dacă partidul conservator nu vrea să ia asupra-și executarea acestor hotărîri, va trebui să se adreseze unui alt partid ».

Mai drastic apare această părere a Domnului într'o scrisoare a lui P. Orbescu din 27 Iunie 1862, publicată în monografia d-lui N. Iorga asupra lui Mihail Kogălniceanu (Bucureşti, ed. I. V. Socec, fără an, pp. 203—4).

Iat-o:

« ...Ministerul Catargiu a căzut. Vodă a chemat mai mulţi spre a-i forma un nou Cabinet: n'a reuşit însă nici unul. Intre aceştia au fost: Beizadea Mitică, Lascăr Catargiu şi Arsachi.

« Hopul cel mare este legea rurală ce au făcut. Vodă le-a zis: Aţi făcut acea lege. Poftiţi acum de-o şi executaţi. Ce? Vreţi să chem un Minister dintre liberali să v'o execute? Nu se va executa decât de d-voastră. Căci aceea nu o primesc. Dar vreţi armată? Nu iau o astfel de răspundere pe capul meu. D-v, trebuia să faceţi legi pe care ţara să le primească ca o binefacere, iar nu legi pentru care să se scalde în sânge... ».

Dar să ne întoarcem la continuarea relaţiei, mai diplomatic prinsă şi expusă, a Baronului Eder:

« In actualele împrejurări, nu ar fi de recomandat să se încredinţeze Guvernul partidului extremist. Căci, în afară de alte consideraţiuni, nu poate fi însărcinat cu executarea hotărîrilor luate de Adunare un partid care a votat contra legii rurale şi un partid contra căruia se îndreaptă legea privitoare la puterile dictatoriale. De asemenea nu este de acord cu aceste două legi partidul situat între extremişti şi conservatori, care ar primi conducerea afacerilor numai cu condiţiunea ca aceste legi să nu fie sancţionate. Acest partid nu are însă sprijin în Adunare.

« In consecinţă — zicea Domnitorul — nu e altă soluţie decât ca, nesancţionând legile, să intre în conflict cu Adunarea, cu un Minister care să aibă a duce o grea luptă cu ea ori să-şi formeze un Guvern în contra dispoziţiilor Convenţiei, deoarece experienţa dovedeşte cât de puţin se potrivesc formele constituţionale pentru ţările noastre. In acest sens a dat instrucţiuni lui C. Negri la Constantinopol să intervină pe lângă Poarta otomană şi reprezentanţii Puterilor garante, ca să fie suspendată Constituţia, cu menajarea stărilor

actuale, şi să se acorde Domnitorului, în mod provizoriu, dictatura, cu un Consiliu de Stat alături ».

V

Aci se termină relaţia convorbirii cu Cuza-Vodă şi încep comentariile proprii ale lui Eder — comentarii nelipsite de interes, întrucât caută să explice şi completeze anumite păreri ale Principelui şi, în acelaşi timp, să arate şi să lămurească intenţiunile sale.

Mai întâi Eder spune că partidul conservator nu a acceptat formarea noului Guvern, pentrucă nu are întredere în Domnitor, cum nici acesta nu are încredere în partid. După comunicările ce i s'au făcut, personalităţile partidului conservator, cărora le-a fost oferită formarea Guvernului, se tem că Domnul nu va aproba măsuri energice împotriva partidului extremist, pentrucă nu-i convine să fie distrus un partid care ţine cumpăna partidului boieresc.

Pe de altă parte, dacă Guvernul conservator nu ar face uz de legea puterilor discreţionare ar intra în conflict cu sine însuşi, luând asupra-şi o răspundere pe care nu o doreşte. Jumătăţi de măsuri nu ar duce la scop, ci ar agita numai partidul revoluţionar. Totul are aparenţa — zice Eder — că frica de atentate opreşte pe membrii partidului conservator a prelua conducerea afacerilor. Iată şi în această din urmă opinie exprimată, indirect, cauza răpunerii lui Barbu Catargiu.

Ce priveşte pe Domnitor, încheie comentariile sale acelaşi, el va prefera, probabil, un nou Minister, până la închiderea Adunării, care are loc peste câteva zile. Odată Adunarea închisă, Cuza-Vodă va declara că, silit, a căutat refugiul la specialişti, fără să facă osebire între partide. Ca atari va desemna pe acele persoane, care nu sunt nici revoluţionari, dar nu aparţin nici partidelor ce fac din cultul faţă de Domnitor întregul lor program politic.

Dorinţa acestuia, a Principelui, este un Guvern care să nu pună nicio piedecă şi nicio greutate în calea dorinţelor sale. Ori de câte ori a încercat până acum să realizeze această

dorinţă, partidul conservator şi partidul revoluţionar s'au unit în Adunare contra unui astfel de Minister. Faţă de această opoziţie, ele, Ministerele, au trebuit să fie înlăturate.

Aşa se şi întâmplă. Domnul, chemat să vegheze cu grijă, la salvgardarea intereselor viitoare ale naţiunii şi la pacificarea spiritelor, lua hotărîtă atitudine: puterile discreţionale acordate de Parlament Guvernului nu fură aprobate, iar circulara prin care fuseseră aduse la cunoştinţa ţării, prin prefecturi, revocată. Ce priveşte reforma rurală, evident nici ea nu fu sancţionată.

Aceste deciziuni ale sale el le făcuse cunoscut, dela început, atât lui Tillos cât şi lui Eder, care nu întârziară să le comunice, telegrafic, Guvernelor ce reprezentau. In faţa acestei atitudini, Guvernul lui Ap. Arsachi, urmaşul lui Barbu Catargiu, trebui să se retragă, la 23 Iunie, iar Nic. Kretzulescu fu însărcinat cu formarea noului Cabinet, de liniştire şi pacificare, de detantă cum am zice astăzi.

Cuza-Vodă avu deci înţelepciunea şi tactul de a oferi ţării, adică partidelor în luptă, prin Guvernul lui Nic. Kretzulescu, cu misiunea, pur şi simplu, de a conduce afacerile Statului, un timp de linişte şi de destindere. Totuşi, mai târziu, când reforma agrară fu reluată, Adunarea legiuitoare persistă în ostilitatea sa faţă de Domn şi de Guvernul său, nevoind să accepte o lege concepută în alt spirit şi alt sens decât cele preconizate de Barbu Catargiu. Ori rezistenţa aceasta nu putea fi înfrântă prin noi dizolvări. Se făcuse doar suficiente experienţe în această privinţă: noile Adunări se reconstituiau la fel cu cele dizolvate.

Numai o modificare a structurii şi alcătuirii lor, pe baza unei noi legi electorale, ar fi putut da, poate, o Cameră mai favorabilă reformelor liberale şi democratice. Dar nici aceasta nu fu cu putinţă. Căci Adunarea condiţiona reforma electorală de acea rurală. Orice cale normală şi legală de schimbare a situaţiei acesteia era aşa dar exclusă. Domnul şi ţara se convinseseră. De aceea, ca să înfrângă această înverşunată rezistenţă, înlăturând, din calea reformei agrare ultima şi cea mai de seamă piedecă pentru liberarea de sub şerbie şi împroprietărirea milioanelor de clăcaşi, Cuza-Vodă

trebui să recurgă, cum se ştie, la lovitura de Stat dela 2 Mai 1864.

Chestiunea aceasta va forma însă obiectul unei alte comunicări ce voiu cere voie a vă face, pe baza unui foarte bogat şi preţios material documentar inedit. Aici mă mărginesc să arăt doar că, ce priveşte omorul în sine al lui Barbu Catargiu şi împrejurările în care s'a înfăptuit, rapoartele mai sus citate, ale Consulului francez Tillos şi ale Baronului Eder, cari se vor publica ca anexe la această comunicare, nu cuprind nimic mai mult decât ceea ce am putut scoate şi reconstitui din dosarul dela Arhivele noastre, ale Statului, din Bucureşti.

De altfel nici asupra acestor chestiuni nu am intenţiunea a stărui, azi. Le las pentru altă ocaziune, când mă voiu ocupa din nou şi în mod special de presupusul asasin al lui Barbu Catargiu, acel faimos Bogathi, despre care am vorbit în comunicarea mea amintită şi cu privire la care de asemenea posed un foarte întins material documentar inedit, scos tot din Arhivele Curţii dela Viena.

Aventurier de cea mai imundă specie, el n'ar prezenta, ca persoană, vreun interes demn de a fi relevat. Totuşi, prin multiplele, variatele şi îndelungatele relaţiuni, pe care le-a avut în lumea politică românească şi, mai ales, în cea străină, europeană, constitue un subiect vrednic de atenţiune pentru studiul şi cunoaşterea oamenilor şi împrejurărilor de atunci — dela noi şi de aiurea.

VI

Trei lucruri mai sunt totuşi de reţinut din rapoartele lui Tillos şi Eder.

Şi anume:

1. La început, Domnul a atribuit, faţă de întregul corp consular, asasinatul unei coterii şi părea a nu-i da o prea mare importanţă, fără să creadă totuşi că e vorba numai de o crimă, izolată, de răzbunare personală (raportul lui Tillos dela 20 Iunie 1862). In urmă (raportul aceluiaşi, din 22 Iunie

1862) a revenit asupra puținei importanțe ce atribuise, în primul moment, omorului Primului său Ministru, exprimându-și teama că, pe urma lui, să nu izbucnească evenimente mai grave. Conversația cu Consulul francez în această privință am dat-o mai înainte.

2. Cuza-Vodă mai credea că există o legătură între evenimentele din Serbia și asasinarea lui Barbu Catargiu. Se știe anume că, în același timp, cinci zile înainte de asasinarea lui Barbu Catargiu (la 3/15 Iunie 1862), avu loc, la Belgrad, acea faimoasă și sângeroasă luptă pentru scoaterea garnizoanei turcești din Capitala țării, luptă care se termină cu alungarea lui Akir-Pașa din fortăreața Belgradului și, în urmă, cu încheierea unei Convenții între Guvernele celor două State, prin care Poarta otomană își retrase trupele de ocupație din Capitala Serbiei.

După părerea Domnitorului român evenimentele acestea s'ar fi deslănțuit înainte de vreme, iar în țară la noi li s'ar fi atribuit o importanță exagerată. Așa se face că după primele vești venite dela Belgrad, s'a crezut că a sosit momentul unei mișcări revoluționare române. Mai mult, Cuza socotea că această mișcare are legături și mai întinse. «Tout cela — zicea el Baronului Eder — est une trainée de poudre de Nauplie à Bucarest». Dela Nauplia, pentrucă, câteva luni înainte, în Fevruarie, izbucnise acolo o răscoală împotriva Turcilor, care se întinse și asupra altor părți ale Greciei.

Deși Eder susține, în raportul din care scoatem aceste amănunte, că n'a existat o înțelegere între Principele român și cel sârb, el nu ezită să afirme că o înțelegere a existat și exista totuși între conducătorii partidului revoluționar dela noi și cei ai mișcării revoluționare din Serbia și din alte țări. Incontinuu, scrie el, agenți sârbi sosesc în Principate și intră în legături cu conducătorii cunoscuți ai revoluțiunii de aci (din București). Ba chiar, când se transmise, telegrafic, prima veste asupra celor petrecute la Belgrad, d-l Kogălniceanu s'a grăbit să-și ia un passeport pentru Serbia — de care însă nu s'a folosit — aflând întorsătura pe care, în scurt timp, o luară evenimentele din această țară.

Nu e de mirare. Toate aceste evenimente — răscoala dela Nauplia și alte localități grecești, ca și alungarea garnizoanei turcești din Belgrad, se produseseră în timpul când Mazzini și Garibaldi lucrau mai intens pentru o legătură a popoarelor balcanice supuse dominațiunii otomane, în vederea unei lupte comune și solidare de eliberare a lor de sub jugul turcesc, rămânând ca, după victorie, să-și aranjeze, între dânsele, granițele nouălor State naționale independente renăscute din această luptă, așa dar într'o vreme de mare și surdă agitație a lor.

3. Eder, care, evident, privea aceste mișcări ca preludii încurajătoare pentru iredentismul Românilor și al Sârbilor din Monarhia habsburgică și deci foarte primejdioase pentru ființa acesteia, căuta — potrivit politicei oficiale austro-ungare — să le denunțe și să le combată prin toate mijloacele. De aceea, scrie el, dacă Guvernul român ar fi fost energic, ar fi folosit tristul eveniment a cărui victimă a fost Barbu Catargiu ca să ia măsuri severe contra conducătorilor cunoscuți ai partidului revoluționar, care stau în legătură cu Comitetul mazzinist dela Londra.

Căci, raportează el mai departe Guvernului său, în ultimele luni partidul revoluționar a căutat să influențeze continuu, prin ziarele sale, opinia publică a țării în sensul evenimentelor ce se pregăteau în provinciile turcești, înflăcărând-o pentru curentele naționale ce se manifestau acolo și solidarizând tendințele sale cu acelea. Așa se explică atacurile violente ale partidului revoluționar contra Guvernului conservator și contra d-lui Catargiu, care era prezentat ca piedecă a realizării ideilor patriotice ale acestui partid.

Dar pentru aceasta — pentru măsurile energice împotriva acestui partid — a lipsit curajul atât lui Cuza-Vodă cât și organelor sale. De aceea, conchide Consulul austriac, în alt raport, din 15 Iulie, partidul revoluționar, intimidat, la început, prin demonstrațiunile din Adunare, a reluat în presă limbajul de mai înainte și sarcina de a agita mai departe opinia publică...

Toate aceste date și mărturii, scoase numai din rapoartele speciale ale Consulului francez și Consulului austriac din București, sunt de natură să aducă o clarificare și precizare a chestiunii de căpetenie ce se pune, pentru istorici, cu privire la asasinarea lui Barbu Catargiu, și anume: care au fost motivele, de ordin politic, ce au determinat acest asasinat. Am zis numai clarificare și precizare, pentrucă, totuși, cuvântul, ultim și decisiv, asupra acestei chestiuni nu se poate spune încă pe baza unor documente cari, evident, trebuesc completate cu altele ce nu ne-au ajuns încă la cunoștință.

VII

Incheiând această comunicare, trebue, domnilor colegi, să trag și concluzia ce se desprinde, nu numai pentru mine, dar pentru orice istoric în genere, din ea.

Și anume:

Faptul că toate știrile și mărturiile folosite în desvoltarea și expunerea ce am avut onoare a vă face, sunt scoase din surse diplomatice străine, dovedește cât de importante și prețioase sunt aceste surse pentru istoria noastră modernă și contemporană și cât de necesară este cercetarea sistematică și completă a lor, prin misiuni istorice permanente, în depozitele arhivistice din centrele politice ale Puterilor atât de mult și de aproape interesate, pe vremuri, într'un fel sau altul, în chestiunile legate de întemeierea, organizarea și desvoltarea României moderne — dela Constantinopol (Istambul), Viena, Petersburg (Leningrad), Paris și Londra, în afară de cele de a doua mână, din Statele Balcanice, Italia și Prusia.

E o lucrare pe care Academia Română dacă nu o poate face, direct, cu mijloace proprii, are obligația să o susțină indirect, intervenind să se facă cu mijloace de Stat, cum procedează Ungurii, Cehoslovacii, Jugoslavii ș. a. Căci avem azi la îndemână, din fericire, un respectabil număr de bine pregătiți, pricepuți și devotați tineri istorici, cari, prin lucrările lor, s'au afirmat că pot fi puși, cu toată încrederea, la locurile de conducere și răspundere a unei asemenea opere.

Trebue numai ca unitatea, stabilitatea şi continuitatea ei — spre a putea fi dusă la bun şi deplin sfârşit — să fie garantată de o instituţiune, care, la rândul său, să fi dat dovadă că poate oferi această garanţie. Ori, instituţiunea, care, în tot trecutul său, a ţinut să observe mai multă unitate, stabilitate şi continuitate în lucrări, este însăşi această Academie, sub a cărui direcţiune supremă trebue deci să se întreprindă această atât de necesară şi urgentă operă.

ANEXE [1])

I

Cuza-Vodă către Costache Negri.

19 Iunie 1862.

Monsieur,

Vous connaissez déjà le lâche assassinat commis sur la personne de mon premier ministre Mr. Catargi, au moment où il sortait d'une séance orageuse de l'Assemblée élective. Par un singulier concours de circonstances, le meurtrier a su se dérober jusqu'ici à toutes les recherches; ainsi, malgré quelques indices significatifs, n'est-il pas encore permis d'assigner avec certitude au crime son caractère et sa portée véritable. Cependant nos dissensions politiques, le travail anormal qui ne cesse d'agiter quelques têtes éxaltées, la circonstance que Mr. Catargi passait à juste titre pour le représentant le plus éminent des idées conservatrices, qu'il a résisté avec autant d'énergie que de persévérance aux entraînements de nos ultralibéraux; enfin, la discussion de la loi rurale, pendante alors devant l'Assemblée et dont l'issue probable ne pouvait satisfaire ce parti extrême: toutes ces circonstances réunies, légitiment la supposition que la haine ~~et le~~ fanatisme politique ont armés le bras qui a frappé Mr. Catargi.

(Academia Română, Arhiva Cuza, vol. VII—4863, f. 157).

II

Tillos către Ministrul Afacerilor Streine al Franței.

Bucarest, le 20 Juin 1822.

Monsieur le Ministre,

Par ma dépêche télégraphique j'ai eu l'honneur d'annoncer à Votre Excellence l'assassinat de M. Katargi, Président du Conseil et Ministre de l'Intérieur.

---

[1]) Copiile documentelor franceze de sub II, IV, V și VII le datoresc d-lui *Carol Göllner*, iar a celor germane de sub III, VI, VIII, IX, XXI și XII d-lui *Auner*.

A la première appréciation cette catastrophe a été amenée, selon moi, par l'impopularité que M. Katargi s'est attirée depuis cinq mois qu'il est au pouvoir et pendant lesquels il n'a rien fait pour réaliser l'union administrative et politique des deux pays. Sa qualité de chef de parti russe et de la réaction; la loi sur la presse qui est son oeuvre; ses déclamations véhémentes et la vivacité de son caractère qu'il apportait dans les débats de la loi rurale, et en général dans les moindres circonstances; son discours d'aujourd'hui pour justifier devant la chambre son opposition à la célébration de l'anniversaire de la révolution du 11/23 Juin 1848; ont contribué puissament à amener cette catastrophe.

Le Prince, chez qui nous nous sommes tous rendus, regrette vivement cet évenement et l'attribue à une cotterie. Il ne paraît pas y donner une portée politique bien grande, sans toutefois croire à un crime isolé ou à une vengeance personnelle...

Agréez l'hommage du respect, avec lequel j'ai l'honneur d'être,

Monsieur le Ministre, de Votre Excellence, le très humble et très obeissant serviteur

Tillos

A Son Excellence

Monsieur Thouvenel, Ministre des Affaires Etrangères.

(Archives des Affaires Etrangères de Paris. Turquie, 1861—62, Bucarest, no. 22, f. 185—186).

III

Baronul Eder către Rechberg-Rothenlöwen

Bucarest, 21. Juni 1862.

Am gestrigen Tage hatte ich die Ehre, Euer Excellenz mittelst Telegraphen gehorsamst zu berichten, dass der hiesige Conseils-Präsident und Führer der konservativen Parthei, Herr Barbu Catardschi, vor dem Eingangsthore der Metropolie meuchlings ermordet wurde. Herr Catardschi war der glänzendste Redner der konservativen Parthei und diejenige Persönlichkeit, welche die verschiedenen auseinanderstrebenden Frakzionen der Majorität zusammenzuhalten und zu einigen wusste.

Die revoluzionäre Parthei hatte am 24. Jänner 1859 die Wahl des Fürsten Couza durchgesetzt und sich kurze Zeit auf der Höhe ihres Einflusses erhalten. Dieser Einfluss schwand immer mehr und mehr. In der gegenwärtigen Session sank diese Parthei in der Versammlung zu gänzlicher Unbedeutenheit herunter.

Die Führer der mazzinistischen Parthei, die Herren Bratiano und Rosetti, legten ihr Mandat als Deputirte nieder, sie sahen ein, dass sie in der Versammlung der kompakten konservativen Majorität gegenüber nicht durchzudringen im Stande waren. . . . .

Vor Kurzem fanden Verhandlungen statt wegen der Regelung der bäuerlichen Verhältnisse. Die Reden Herrn Kogolnitscheanos und seiner Gesinnungsgenossen verhallten wirkungslos.

Nachdem die konservative Parthei alle Vorschläge der Linken zurückgewiesen, enthielt sich die Minorität der Abstimmung und zog sich zurück, als es sich um die Bauernfrage handelte.

Mehrere Jahre hatte man hier kein Pressgesetz, jedermann schrieb, was ihm durch den Kopf ging. Die freie Presse schien keine andere Mission zu haben, als die Möglichkeit zu biethen, politische Gegner mit Schmutz zu bewerfen, die extremsten politischen Theorien in Umlauf zu bringen.

Das neue Pressgesetz gab den Todesstoss den kleinen Blättern, die sich vorzüglich jenem Handwerk weihten. Der Verfasser dieses Pressgesetzes war Herr Barbu Katardschi.

Der 11. Juni a. St. ist der Jahrestag des im Jahre 1848 hier stattgehabten Aufruhrs, der achte Juni, an welchem Herr Catardschi meuchlings ums Leben gebracht wurde, der Jahrestag des Mordversuches auf den Fürsten Bibesco. Im verflossenen Jahre wurde der 11. Juni auf dem Felde, das sonst Câmpu Philaretu hiess und in Câmpu Libertății umgetauft wurde, gefeiert.

In diesem Jahre wollte die Umsturzparthei ein Fest in der Art wie im letzten Jahre veranstalten.

Unter dem Vorwand des Nazionalfestes sollten Bauern nach der Stadt kommen, während in der Versammlung die Schlussabstimmung bezüglich der bäuerlichen Verhältnisse stattfinden sollte.

Fünf Individuen, worunter zwei Deputirte, die Herren Arion und Miklesko, richteten ein Schreiben an den Polizei-Präfekten, in welchem sie ihm einfach anzeigten, dass sie am 11. Juni a. St. auf dem Freiheitsfelde ein Nazionalfest abzuhalten gesonnen sind.

Im Auftrage des Ministeriums des Innern antwortete der Herr Polizei-Präfekt, dass die Regierung von einem Nazionalfest am 11. Juni nichts wisse, und dessen Abhaltung nicht zulassen werde.

Am 8. Juni wurde Herr Catardschi in der Versammlung wegen dieser Antwort interpellirt. Er schloss seine von den Beifallsäusserungen der Majorität begleitete Erklärung mit der Aeusserung, dass er eher hier fallen als zugeben werde, dass sein Vaterland durch politische Umtriebe zu Grunde gerichtet werde.

Nach fünf Uhr ging die Versammlung auseinander. Herr Catardschi stieg mit dem Polizeipräfekten Herrn Nicolaus Bibesco in dessen Wagen. Man glaubt bemerkt zu haben, dass in dem Augenblicke ein Deputirter — man bezeichnet Herrn Arion — mit seinem Schnupftuch ein Zeichen gegeben.

Das Gebäude, in welchem die Sitzungen der Versammlung abgehalten werden, steht in dem geräumigen Metropoliehofe. Die Einfahrt in den Hof und die Ausfahrt aus demselben findet statt durch ein grosses gewölbtes Thor, über dem ein Glockenthurm steht.

Bei der Ausfahrt war ein Gedränge von Wägen, rechts und links von der Strasse Fussgänger.

Als der Wagen, in welchem Herr Catardschi sass, aus dem Thore fuhr, gingen mehrere Fussgänger quer über die Strasse, so dass der Kutscher im Schritt die Pferde halten musste.

In dem Augenblicke trat ein Unbekannter aus einer Brüstung des Thores hervor, ging auf den Wagen zu, lehnte die Mündung einer doppelläufigen Taschenpistole an den Kopf Herrn Catardschis und schoss; eine Sekunde später machte er einen zweiten Schuss, warf die Pistole auf den Boden und verschwand in den, den Metropolieberg umgebenden Gartenanlagen. In demselben Augenblicke riefen einige Fussgänger: « Man schiesst aus dem Glockenthurm ». Alles wendete die Blicke nach Oben, Fürst Demeter Ghyka, dessen Wagen hinter dem Herrn Bibescos fuhr, wollte das Metropoliethor sperren und den Glockenthurm durchsuchen lassen, als der alte Portier erklärte, er habe den Mörder links nach den Gartenanlagen laufen gesehen. Alle dort gemachten Nachforschungen blieben erfolglos.

Was Herrn Catardschi betrifft, gab ihm der erste Schuss den Tod, der zweite fehlte und kontusionirte den Kutscher.

Ausser dem Portier hat Niemand den Mörder gesehen. Ersterer meint, dass er ihn, falls er ihn wieder erblicken sollte, erkennen würde, es wäre ein grosser junger Mann mit einem blonden französischen Spitzbarte.

Ein österreichischer Büchsenmacher mit Namen Hoffmann erkannte die Pistole. Vor vier Tagen hätte sie ihm ein Herr mit einem blonden Bart gebracht, um sie zu reparieren, auch habe dieser zwölf Kugeln giessen lassen, der Name und die Wohnung des Eigenthümers der Pistole seien ihm unbekannt.

Man hat hier Verhaftungen vorgenommen, die vor der Hand zu keinem Ergebniss geführt haben.

Heute fand eine ausserordentliche Sitzung der Versammlung statt, in welcher die Regierung ausserordentliche Vollmachten verlangte. Diese wurden ihr mit 54 Stimmen gegen 36 ertheilt.

Die von der Regierung verlangte Ermächtigung besteht in dem Rechte, zu ausserordentlichen Massregeln zu greifen, politisch verdächtige Individuen zu verhaften, des Landes zu verweisen und Massregeln gegen die Presse. zu ergreifen.

Die Herren Vernesco, Pano, Cogolnitscheano, Vassesco sprachen gegen die Ermächtigung. Auch wurde verlangt, dass die Versammlung die Erlaubniss ertheile, die Herren Arion und Miklesko vor Gericht zu stellen aus Anlass des an den Präfekten wegen des am 11. Juni abzuhaltenden Festes gerichteten Schreibens.

Die Herren Arion und Miklesko erklärten, man brauche nicht abzustimmen, sie werden sich freiwillig vor Gericht stellen.

Geruhen... Eder

(Bericht no. 52, in Arhiva Curții dela Viena).

IV

Tillos către Ministrul Afacerilor Streine al Franței.

Bucarest, le 22 Juin 1862.

Monsieur le Ministre,

Le Prince Couza est promptement revenu sur le peu d'importance qu'il avait attaché de prime abord à l'assassinat de son premier Ministre. Dans une conversation que j'ai eue hier avec S. A., à ce sujet. Elle m'a exprimé la crainte de voir éclater des évènements plus sérieux. En effet. par une coïncidence toute fortuite, la nouvelle loi rurale devant être votée demain 23 Juin, anniversaire de la révolution de 1848, que la police a défendu de célébrer, on appréhende quelque désordre dans la Capitale, dont nul ne saurait prévoir les conséquences.

« En cas de troubles sérieux », m'a dit le Prince « mon plan est tout arrêté: je prendrai moi-même le commandement des troupes; je me placerai sur les hauteurs de la Métropole; j'inviterai le Corps Consulaire à m'y suivre; de cette position je bombarderai la ville jusqu'à ce qu'elle soit rentrée dans l'ordre. Au surplus, a-t-il ajouté, les choses n'en sont pas encore là; ce qui est à craindre c'est que les fauteurs de troubles, dans leur impuissance, n'aient recours à de lâches assassinats ».

En présence de la possibilité de cet évènement, le P-ce Couza m'a dit: « Voici mon testament, comme on ne sait pas ce qui peut arriver, je vous le confie et dans le cas où je viendrais à mourir je vous prie de le remettre à la P-cesse Helène, ma femme ».

Il insista surtout sur le secret de sa demarche auprès de moi et ne voulut pas que le dépôt de ce document fut constaté dans les circonstances actuelles par un acte public passé dans les registres de la chancellerie; il me demanda un simple reçu à titre de dépôt officeux.

Agréez etc.

Tillos

A Son Excellence

Monsieur Thouvenel, Ministre des Affaires Etrangerès.

(Archives des Affaires Etrangère de Paris. Turquie 1861—62. Bucarest, no. 22, f. 187—188).

V

Tillos către Ministrul Afacerilor Streine al Franței.

Bucarest, le 23 Juin 1862.

Monsieur le Ministre,

Le 20 de ce mois à 6 heures du soir en sortant de l'assemblée, Mr. Katargi a été assassiné d'un coup de pistolet. Il se trouvait dans une

voiture ouverte ayant à ses cotés le Préfet de Police, Colonel Nicolas Bibesco. C'est en sortant de la grande porte de la Métropole que l'assassin a tiré deux coups de pistolet sur la victime à bout portant. La mort a été instantanée. Une quinzaine de députés et d'autres personnes se trouvaient tout près de la voiture, soit en avant soit en arrière; personne, sans en excepter le Préfet de Police, stupéfait de l'audace du crime, n'a remarqué l'assassin, qui, à ce qu'il faut croire laissa tomber le pistolet, tourna tranquillement le coin de la Métropole, d'où il a prit la fuite.

Malgré de nombreuses arrestations, la Police n'a encore aucune trace de l'assassin. Trois dépositions seulement s'accordent sur son signalement: un arménien, marchand de sucreries qui stationnait près de la porte de la Métropole, déclare l'avoir vu longeant le mur pour s'approcher de la voiture; deux jeunes étudiants, jouant au bas de la colline, l'ont vu fuir, et enfin l'armurier qui a réparé le pistolet quelques jours avant le crime, déclare qu'il le reconnaîtrait à la première confrontation.

Agréez etc.

Tillos

A Son Excellence
Monsieur Thouvenel, Ministre des Affaires Etrangères.

(Archives des Affaires Etrangères de Paris. Turquie, 1861—62. Bucarest, no. 22, f. 189—190).

VI

Baronul Eder către Rechberg-Rothenlöwen.

Bucarest, 24 Juni 1862.

Am 22. ds. wurde die Leiche Herrn Catardschis in der Serendar Kirche nach orientalischem Ritus eingesegnet und von da nach einem seiner Güter geführt, um zur Erde bestattet zu werden.

Bei der kirchlichen Zeremonie fungirte der Metropolit mit der Assistenz dreier Bischöfe. Der Fürst, die Chefs der verschiedenen Administrationszweige, die Mitglieder der Versammlung und das Consularkorps wohnten der Feierlichkeit bei.

Die Polizei hat hier viele Verhaftungen vorgenommen, ohne bisher den Mörder ermittelt zu haben.

Das traurige Ereigniss, dessen Opfer Herr Catardschi, hat — abgesehen von allen andern Rücksichten — als ein Simptom der hiesigen Sachlage einen tiefen Eindruck auf die konservative Parthei gemacht.

Man sagt, dass die moldauischen Deputirten nach ihrer Heimath zurückzukehren beabsichtigen; in Folge dieser Abreise würde die heurige Session zu baldigem Schlusse gelangen.

Gestern wurde das neue Gesetz bezüglich der Regelung der bäuerlichen Verhältnisse in seiner Ganzheit votirt.

Ich muss mir vorbehalten, Euer Excellenz, nachträglich über dieses für die Fürstenthümer wichtige Gesetz, wenn es in seiner definitiven Fassung mir vorliegen wird, gehorsamst und abgesondert zu berichten.

Die Fürstin Couza wird hier morgen erwartet. Man trifft Vorbereitungen zu ihrem festlichen Empfange.

Geruhen...

Eder

(Bericht no. 53, in Arhiva Curţii dela Viena).

VII

Tillos către Ministrul Afacerilor Streine al Franţei.

Bucarest, le 24 Juin 1862.

Monsieur le Ministre,

A la suite de l'assassinat de Mr. Katargi, le 20 au soir, le Président de l'Assemblée a convoqué les députés en séance extraordinaire pour le lendemain...

L'assemblée donne au Gouvernement des pouvoirs discrétionnaires...

Agréez...

Tillos

P. S. Je sors à l'instant de chez le Prince qui m'a dit qu'il ne sanctionnerait pas le vote de l'assemblée sur les pouvoirs discrétionnaires accordés à son Gouvernement comme étant contraire à la Constitution.

Son Excellence

Monsieur Thouvenel, Ministre des Affaires Etrangères.

(Archives des Affaires Etrangères de Paris. Turquie, 1861—62. Bucarest, no. 22, f. 191—194).

VIII

Baronul Eder către Rechberg-Rothenlöwen.

Bucarest, 30. Juni 1862.

....Des Mörders Herrn Catardschis habhaft zu werden, ist es der hiesigen Polizei bisher nicht gelungen. Man hat zwar einige dreissig

oder vierzig, mit französischen Bärten versehene Individuen verhaftet, zur Ermittlung anderer Jnzichten als den Besitz jener Bärte hat man es jedoch nicht gebracht. Eine energische Regierung hätte das traurige Ereigniss, dessen Opfer Herr Catardschi wurde, benützt, um nachdrückliche Massregeln gegen die bekannten Führer der Umsturzparthei, welche mit dem Londonerkomite in Beziehungen stehen, zu ergreifen. Hiezu scheint aber den Organen der Regierung — den Fürsten Couza an der Spitze — der Muth abzugehen.

Eder

Geruhen...

(Bericht no. 55, in Arhiva Curții dela Viena).

IX

Baronul Eder către Rechberg-Rothenlöwen.

Bucarest, 4. Juli 1862.

In meinem gehorsamsten Berichte vom 1. dieses Z. 55, hatte ich die Ehre anzuführen, dass Fürst Couza gegen den Gerenten des französischen Consulates geäussert, er werde dem Beschluss der Versammlung, welcher der Regierung diskretionäre Gewalten bis zum 1. Dezember l. J. zuerkannt, die Sankzion verweigern.

Ich hatte in Bezug auf den Gegenstand eine längere Unterredung mit dem Fürsten Couza, dessen Aeusserungen zusammenzufassen ich mir die Freiheit nehme.

Durch den Mord Herrn Catardschis hat das Conseil seinen Präsidenten verloren, einige Tage früher war der Justizminister aus dem Ministerium getreten. Es handelt sich demnach gegenwärtig, das Ministerium, sei es zu vervollständigen, sei es neu zu schaffen. Wegen Bildung des Ministeriums habe sich der Fürst an die Majorität, an die konservative Partei gewendet. Keine der hervorragenderen Persönlichkeiten dieser Partei hat die ihr zugedachte Mission annehmen wollen.

Die Majorität, nämlich die konservative Partei, erzählte Fürst Couza, hat zwei Beschlüsse von grosser Tragweite gefasst. Der eine bezieht sich auf das Ruralgesetz, der andere auf die Verleihung diskrezionärer, diktatorieller Gewalten an die Regierung. Will die konservative Partei nicht die Durchführung dieser Gesetze, für die sie gestimmt, übernehmen, müsse der Fürst, da er ohne Minister nicht regieren kann, sich an andere Parteien wenden. Der extremen Partei die Ministerien unter den gegenwärtigen Verhältnissen anzuvertrauen, wäre nicht thunlich. Abgesehen von andern Gründen könne man nicht eine Partei, die gegen das Ruralgesetz gestimmt, eine Partei, gegen welche das Gesetz wegen diktatorialer Gewalten gerichtet, zur Durchführung dieser

Gesetze einladen. Die zwischen der extremen und der konservativen stehende Partei, ist ebenfalls mit den beiden Gesetzen nicht einverstanden. Sie würde die Führung der Geschäfte nur unter der Bedingung annehmen, dass jene Gesetze von dem Fürsten nicht sankzionirt werden. Auch hat diese Partei keine Stützen in der Versammlung. Es bleibe demnach dem Fürsten kein anderer Ausweg, als durch die Nichtsankzionirung jener Gesetze mit der Versammlung in Widerspruch zu treten und mit einem Ministerium sich zu umgeben, welches den Angriffen jener Versammlung entgegenzutreten und in letzterer keine Stütze haben würde, oder ohne Minister zu regieren, was gegen die Bestimmungen der Convenzion. Aus dieser Sachlage folgerte der Fürst, dass die Erfahrung wieder dargelegt, wie wenig konstituzionelle Formen für diese Länder passen.

In diesem Sinne, fuhr der Fürst fort, habe er Instrukzionen an Herrn Negri erlassen, und ihn beauftragt, dahinzuwirken, dass die Convenzion mit Rücksicht auf die gegenwärtigen Zustände suspendirt, und dem Fürsten provisorisch die Diktatur mit einem berathenden Körper an der Seite übertragen werde.

Dass die konservative Partei die Bildung des Ministeriums nicht übernommen, ist dem Umstande zuzuschreiben, dass sie dem Fürsten eben so misstraut, wie der Fürst kein Vertrauen in diese Partei hat. Nach den mir gemachten Mittheilungen besorgen jene Persönlichkeiten der konservativen Partei, welcher die Bildung des Ministeriums angetragen wurde, dass Fürst Couza zu nachdrücklichen Massregeln gegen die extreme Partei, Massregeln, welche diese Partei hier gewissermassen vernichten würden, seine Zustimmung nicht geben, dass er nicht zulassen wird, man möchte eine Partei ganz zu Grunde richten, welche der Bojarie das Gegengewicht hält. Würde nun das konservative Ministerium von jenem Gesetz, welches ihm diskrezionäre Gewalten zuerkennt, keinen Gebrauch machen, würde es mit sich selbst in Widerspruch treten und durch unthätiges Geschehenlassen eine Verantwortlichkeit auf sich laden, die zu übernehmen es nicht gesonnen ist. Halbe Massregeln würden nicht zum Zwecke führen und die revoluzionäre Partei nur noch mehr aufregen. Es hat den Anschein, dass auch die Furcht vor Attentaten jene Mitglieder der konservativen Partei abhält, an die Spitze der Geschäfte zu treten.

Was den Fürsten betrifft, wird er wahrscheinlich die Bildung eines neuen Ministeriums bis zum Schluss der Versammlung, welcher Schluss in einigen Tagen stattfinden wird, hinziehen. Ist die Versammlung geschlossen, wird der Fürst erklären, dass er nothgedrungen, ohne Unterschied der Parteien, zu Spezialitäten seine Zuflucht genommen. Als Spezialitäten wird Er jene Individuen bezeichnen, die zwar keine Revoluzionäre, aber auch keiner andern Partei angehören, deren politisches Programm in dem Kultus des Fürsten Couza sich zusammenfasst. Nach einem derartigen Ministerium, welches den Wünschen des Fürsten keine Schwierigkeiten, keine Hindernisse in den Weg

legen würde, sehnt sich der Hospodar. So oft er bisher versucht, diesen Herzenswunsch zu verwirklichen, vereinigten sich in der Versammlung die Konservative und die Bewegungspartei gegen derartige Ministerien, diese mussten auch jenem Widerstande weichen.

Geruhen... Eder

(Bericht no. 56, in Arhiva Curții dela Viena).

X

Baronul Eder către Rechberg-Rothenlöwen.

Bucarest, 4. Juli 1862.

Bei der Unterredung, die ich letzthin mit dem Fürsten Couza hatte, sprach der Fürst auch seine Ansicht aus, hinsichtlich der Gründe, welche das Verbrechen, dessen Opfer Herr Catardschi, hervorgerufen haben.

Fürst Couza meinte, Herr Catardschi wäre die einzige Persönlichkeit, der es gelungen, die verschiedenen Frakzionen der konservativen Partei zu vereinigen und zusammenzuhalten, zu bewirken, dass diese Partei eine imposante Majorität bilde, gegen welche die Bewegungspartei weder bei den Wahlen noch in der Versammlung aufkommen konnte.

Herr Catardschi erfreute sich auch des Vertrauens des Fürsten und war der Vermittler zwischen diesem und jener Partei. Durch den Mord Herrn Catardschis wollte man der konservativen Partei, die jetzt keine Persönlichkeit besitzt, der sich die andern leicht unterordnen würden, den Todestoss beibringen, die Partei sprengen.

Ferner glaubt Fürst Couza, dass ein Zusammenhaug zwischen den Vorgängen in Serbien und dem Morde Herrn Catardschis [1]). Tout cela est une trainée de poudre, wie sich der Fürst ausdrückte, von Nauplia bis nach Bucarest.

Nach der Ansicht des Fürsten seien die Sachen überall vorzeitig zum Ausbruch gelangt. Hier habe man den serbischen Wirren übertriebene Bedeutung zugeschrieben, auf die ersten Nachrichten aus Belgrad habe man geglaubt, es sei der Augenblick der Bewegung gekommen.

In einem frühern gehorsamsten Berichte habe ich mir erlaubt, mein Dafürhalten auszusprechen, dass eine Verständigung zwischen dem Fürsten Couza und dem Fürsten von Serbien nicht vorhanden.

Alles deutet jedoch auf eine Verständigung der Führer der hiesigen Bewegungspartei mit den in Serbien und in andern Ländern befindlichen Leitern revoluzionärer Umtriebe. Es kommen in der letzten

[1]) scil: besteht.

Zeit beständig serbische Agenten nach den Fürstenthümern und traten in Beziehungen zu den bekannten Führern der hiesigen Revoluzionäre.

Als die erste Nachricht von den Vorkommenheiten in Belgrad durch den Telegraphen hier bekannt wurde, beeilte sich Herr Cogolnitscheano sich mit einem Pass nach Se.bien zu versehen, von dem er jedoch keinen Gebrauch machte, weil man hier auch die Wendung, welche in Kurzem die Sachen in jenem Lande genommen, erfahren.

In den letzten Monaten suchte die revoluzionäre Partei unausgesetzt durch die ihr ergebenen Blätter im Sinne bevorstehender Ereignisse in den eigentlich türkischen Provinzen auf die öffentliche Meinung einzuwirken, sie für dort sich kund geben sollende nazionale Richtungen zu begeistern, die Solidarität der hiesigen nazionalen Strebungen mit jenen darzuthun.

Hiezu gesellten sich immer wiederkehrende Angriffe gegen das konservative Ministerium, namentlich gegen Herrn Catardschi, welcher als Hinderniss der Verwirklichung der für patriotisch von der revoluzionären Partei ausgegebenen Richtungen hingestellt wurde.

Geruhen...

Eder

(Bericht no. 56, in Arhiva Curţii dela Viena).

XI

Baronul Eder către Rechberg-Rothenlöwen.

Bucarest, 14. Juli 1862.

...Der Mord Herrn Catardschis hätte Gelegenheit bieten können zu energischem Einschreiten gegen die bekannten Organe der Umsturzpartei, er hätte sowohl dem In-als dem Auslande gegenüber die Ergreifung nachdrücklicher Massregeln gerechtfertigt.

Der Eindruck, den jene That im ersten Augenblicke auf den Fürsten hervorgebracht, scheint ganz verwischt und vergessen, die augenblickliche Beunruhigung der gewohnten Sorglosigkeit gewichen zu sein.

Die im ersten Augenblick durch die Demonstrazionen in der Versammlung etwas eingeschüchterten Organe der Bewegungspartei haben in der Presse ihre frühere Sprache und ihre Aufgabe, die öffentliche Meinung im revoluzionären Sinne aufzuregen, wieder aufgenommen.

Geruhen...

Eder

(Bericht no. 59, in Arhiva Curţii dela Viena).

XII

Baronul Eder către Rechberg-Rothenlöwen.

Bucarest, 2. Oktober 1862.

...Der Fürst ist gegen die Bojarie, der er unversöhnliche feindliche Gesinnungen gegen seine Person zuschreibt, sehr aufgeregt. Nach seinen Aeusserungen zu urtheilen, scheint er entschlossen, mit grossem Nachdruck gegen diese Parthei vorgehen zu wollen...

Geruhen...

Eder

(Bericht no. 85, in Arhiva Curții dela Viena).